

Mușata Bocoș

Dana Jucan

Fundamentele pedagogiei
Teoria și metodologia curriculumului

Repere și instrumente didactice
pentru formarea profesorilor

Ediția a V-a

Editura Paralela 45

*Editura Paralela 45 este recunoscută de
Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS).*

*Contribuțiile științifice ale celor două autoare
(Mușata Bocoș, Dana Jucan) la realizarea lucrării sunt egale.*

Tehnoredactare și corectură: autoarele
Revizie: Amalia Mărășescu
Pregătire de tipar: Marius Badea
Design copertă: Ionuț Broșțianu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BOCOȘ, MUȘATA

**Fundamentele pedagogiei : teoria și metodologia curriculumului :
reper și instrumente didactice pentru formarea profesorilor / Mușata**

Bocoș, Dana Jucan. - Ed. a 5-a. - Pitești : Paralela 45, 2022

Conține bibliografie

ISBN 978-973-47-3595-2

I. Jucan, Dana

37

Copyright © Editura Paralela 45, 2022

Prezenta lucrare folosește denumiri ce constituie mărci înregistrate,
iar conținutul este protejat de legislația privind dreptul de proprietate intelectuală.
www.edituraparalela45.ro

CUPRINS

Prefață	7
----------------------	---

PARTEA I *FUNDAMENTELE PEDAGOGIEI*

Tema nr. 1 Factorii dezvoltării personalității umane	9
Tema nr. 2 Educația – factor al dezvoltării personalității umane.....	22
Tema nr. 3 Dimensiunile educației	32
Tema nr. 4 Finalitățile educației	51
Tema nr. 5 Pedagogia – știință specifică și de sinteză a educației	74
Tema nr. 6 Sistemul științelor educației.....	87

PARTEA A II-A *TEORIA ȘI METODOLOGIA CURRICULUMULUI*

Tema nr. 1 Conceptul de curriculum – istoric și actualitate.....	106
Tema nr. 2 Conținutul învățământului – vector al curriculumului.....	120
Tema nr. 3 Domeniile curriculumului: tipuri de curriculum; medii curriculare; cicluri curriculare; arii curriculare; niveluri, cicluri, filiere, profiluri și specializări..	149

Tema nr. 4	
Proiectarea curriculumului.....	171
Tema nr. 5	
Produsele curriculare	194
Tema nr. 6	
Reforma curriculară din România	219

Structura algoritmică a operaționalizării temelor

1. Obiective/competențe vizate prin studiul temei
2. Termeni și sintagme-cheie
3. Suport teoretic
4. Esențializarea și explicitarea conținutului prin intermediul unor organizatori cognitivi/scheme
5. Sarcini de reflecție și exerciții aplicative
6. Sugestii pentru luarea notițelor
7. Recomandări bibliografice pentru studiul individual
 - Bibliografie selectivă
 - Bibliografie recomandată pentru aprofundări

PREFAȚĂ

Concepută ca instrument operațional în activitățile de instruire și autoinstruire, lucrarea *Fundamentele pedagogiei. Teoria și metodologia curriculumului. Repere și instrumente didactice pentru formarea profesorilor* propune suporturi practic-acționale, metodologice și, deopotrivă, elemente de fundamentare teoretică pentru demersurile de (auto)instruire la disciplinele pedagogice și, totodată, pentru demersurile didactice întreprinse de practicieni.

Adresându-se tuturor celor care urmează programe didactice de formare inițială și continuă, precum și celor care doresc să se perfecționeze și să se autoperfecționeze, lucrarea își propune să genereze și să susțină reflecția și atitudinea activă și critică a cititorului interesat să aprofundeze problematicile specifice „Fundamentelor pedagogiei” și „Teoriei și metodologiei curriculumului”.

Din dorința de a se asigura caracterul operațional al acestui auxiliar curricular, în prezentarea didactică a temelor pedagogice selectate s-a optat pentru o structură algoritmică identică, structură care include:

- a) Obiective/competențe vizate prin studiul temei;
- b) Termeni și sintagme-cheie;
- c) Suport teoretic;
- d) Esențializarea și explicitarea conținutului prin intermediul unor organizatori cognitivi/scheme;
- e) Sarcini de reflecție și exerciții aplicative;
- f) Sugestii pentru luarea notițelor;
- g) Recomandări bibliografice pentru studiul individual:
 - Bibliografie selectivă;
 - Bibliografie recomandată pentru aprofundări.

Multitudinea de prilejuri de reflecție, de aplicare, de exersare și elaborare, adesea creativă, situațiile de învățare problematizate și euristice etc., reunite în secțiunea „Sarcini de reflecție și exerciții aplicative”, invită la receptare activă, interactivă și critică, exprimabilă în cadrul cursurilor, seminariilor, dezbaterilor, dar și în activitatea didactică efectivă, în proiectarea și experimentarea propriilor practici pedagogice.

De altfel, și secțiunea intitulată „Esențializarea și explicitarea conținutului prin intermediul unor organizatori cognitivi/scheme” poate fi valorificată de formatori sau chiar de către cursanți ca o sursă importantă pentru analize, comentarii, descrieri, explicații, punere de probleme, problematizări, rezolvări de probleme ș.a.m.d. Această secțiune conține unele reprezentări iconice care ilustrează elemente componente ale secțiunii „Suport teoretic”, devenind astfel puncte de plecare în realizarea de reflecții individuale sau colective, problematizări, nuanțări, aprofundări etc.

Nu trim speranța că, prin clarificările de ordin conceptual oferite, prin încercările de evidențiere a relațiilor și a interrelațiilor dintre concepte și, cu deosebire, prin maniera reflexivă de interacțiune cu cititorul, îi oferim acestuia o provocare constructivă de organizare și reorganizare, de construcție și reconstrucție a experiențelor de învățare, de cunoaștere și de formare profesională teoretică și practică.

Autoarele

PARTEA I

FUNDAMENTELE PEDAGOGIEI

Tema nr. 1

FACTORII DEZVOLTĂRII PERSONALITĂȚII UMANE

O Obiective/competențe vizate prin studiul temei:

O₁ - să definească în manieră operațională conceptele: dezvoltare a personalității, dezvoltare fizică, dezvoltare psihică, dezvoltare socială, factorii dezvoltării personalității, educabilitate, genotip, fenotip

O₂ - să explice esența pozițiilor teoretice exprimate în teoriile educabilității

O₃ - să analizeze rolul eredității în dezvoltarea personalității individului

O₄ - să explice contribuția mediului în dezvoltarea personalității individului

O₅ - să argumenteze rolul educației ca factor conducător în formarea și dezvoltarea personalității individului

O₆ - să explice interacțiunea celor trei factori ai dezvoltării personalității umane și acțiunea lor convergentă

O₇ - să diferențieze prin explicații pedagogice optimismul, scepticismul și realismul pedagogic

🔑 Termeni și sintagme-cheie: dezvoltare, dezvoltare fizică, dezvoltare psihică, dezvoltare socială, ereditate, mediu, educație, educabilitate

Suport teoretic:

1. Dezvoltarea personalității umane

În accepțiunea majorității specialiștilor contemporani, personalitatea este rezultatul interacțiunii tuturor proceselor psihice și se referă la organizarea dinamică a unor aspecte de factură cognitivă, afectiv-motivațională și comportamentală într-o structură bio-psiho-socio-culturală de o înaltă complexitate, organizare și specificitate, structură dotată cu capacitate de autoreglaj.

Dezvoltarea reprezintă un proces complex de trecere de la inferior la superior, de la simplu la organizat, printr-o succesiune de etape, stadii, fiecare etapă având propriile caracteristici. Individul înregistrează o dezvoltare fizică obiectivată în schimbări de natură fizică, morfologică și biochimică, o dezvoltare socială manifestată prin reglarea comportamentului în funcție de normele și cerințele impuse de societate și nu în ultimul rând o dezvoltare psihică. Dezvoltarea psihică se referă la apariția și transformarea proceselor și însușirilor psihice. Formarea proceselor psihice are loc sub acțiunea influențelor interne și externe, naturale sau sociale, directe sau indirecte, influențe subsumate categoriilor de ereditate, mediu, educație.

2. Ereditatea - premisă naturală a dezvoltării personalității umane

Ereditatea este acea însușire fundamentală a materiei vii, care se referă la transmiterea de la o generație la alta, sub forma codului genetic, a mesajelor de specificitate ale speciei, grupului și individului. Identitatea genetică este practic imposibilă între antecesori și descendenți, fiecare individ fiind, practic, unic. Ereditatea reprezintă un ansamblu de predispoziții native, care fac parte din trei categorii de „caractere”:

- a) **Genotipul**, care reprezintă totalitatea proprietăților ereditare ale unui organism, zestrea sa ereditară. *Genotipul general* conține elemente „predeterminate”, comune pentru specia respectivă și care se transmit pe cale genetică (de exemplu, conformația corporală, bipedismul, unele caracteristici anatomo-fiziologice). *Genotipul individual* conține elemente de variabilitate în interiorul speciei (de exemplu, culoarea ochilor, a părului, conformația feței, timbrul vocii ș.a.).
- b) Disponibilitățile transmise, devenind manifeste datorită poziției dominante a genei cu care sunt corelate, formează **fenotipul**. Genotipul se exprimă doar în formă fenotipică, fiind una dintre variantele posibile ale acestuia. Practic, fenotipul reprezintă totalitatea caracteristicilor unui individ, ca rezultat al interacțiunii primare a genotipului cu mediul. Fenotipul este determinat, așadar, de baza ereditară și de factorii de mediu.

- c) **Potențialul de formare**, care în cazul ființelor umane este preponderent de natură psihică și are o dimensiune *generală*, include abilitățile de gândire, capacitățile de asimilare de modele și strategii de lucru, de achiziționare de limbaje de specialitate ș.a. și o dimensiune *particulară, personalizată*, configurată de propriile trăsături de personalitate și de propria subiectivitate.

Individul moștenește de la antecesorii o serie de *elemente comune pentru specia umană*, cum ar fi: schema corporală, diversitatea organelor de simț și a aparatelor și sistemelor anatomice, reflexe și *trebuințe fundamentale*, însușiri:

- fizice, externe: greutatea, conformația feței, culoarea ochilor, mărimea capului;

- biochimice: compoziția chimică a sângelui, structura celulară;

- funcționale: plasticitatea sistemului nervos, particularități anatomo-fiziologice ale analizatorilor etc. Menționăm în acest context faptul că „unele aspecte ale vieții psihice sunt puternic determinate ereditar (temperament, aptitudini, emotivitate), iar altele (caracter, voință, atitudini) poartă într-o mai mică măsură pecetea impusă de ereditate” (C. Stan, 2001, p. 25).

În concluzie, ereditatea este o premisă naturală a dezvoltării psihice cu acțiune aleatorie, probabilistică, oferind fie o ereditate normală, ce trebuie valorificată, fie o ereditate dizarmonică, ce poate fi parțial compensată prin intermediul unor strategii adecvate de influențare formativă a individului.

3. Mediul - cadrul socio-uman al dezvoltării personalității

Dacă predispozițiile ereditare sunt absolut indispensabile, reprezentând temelia, fundamentul pe care se construiește personalitatea, mediul este implicat și el profund în devenirea psihicului, reprezentând „materialul” de construcție.

Mediul reprezintă cadrul în care se naște, trăiește și se dezvoltă individul și se referă la totalitatea elementelor externe cu care individul *interacționează* direct sau indirect, stabilește interrelații pe parcursul dezvoltării sale. Mai mult, organismul se *integrează* în mediul său înconjurător și îi folosește resursele și energiile în propriul său avantaj. Interacțiunea dintre organism și mediu se desfășoară la diferite nivele: fizico-chimic, psiho-fizic și socio-cultural.

Omul, interacțiunile și experiențele sale se află sub influența mai multor tipuri de factori de mediu, care pot fi grupați în două categorii:

a) *factori de mediu interni*, respectiv *factorii naturali, biologici*;

b) *factori de mediu externi*, reprezentați de *factorii mediului fizic* (mediul fizic extern se referă la condițiile climatice, geografice, de floră și faună) și *social/socio-uman* (mediul social amprentează dezvoltarea personalității prin structurile sale: mediul socio-economic, mediul socio-comunicativ, mediul socio-afectiv, mediul socio-profesional, mediul socio-cultural).

Acțiunea mediului în procesul dezvoltării personalității poate fi directă, de pildă în cazul climei, sau indirectă, mediată de unele caracteristici proprii comunității umane, cum ar fi: nivelul de trai, gradul de cultură, gradul de civilizație.

Influențele factorilor de mediu sunt resimțite în cadrul activităților desfășurate de ființa umană, fie în sens pozitiv, dezirabil, favorizant, stimulator, fie în sens negativ, frenator, inhibitor (ca frână sau obstacol) în calea dezvoltării personalității. Aceste influențe pot fi exercitate de *mediul proximal*, reprezentat de lucruri, obiecte, persoane, condiții cu care individul interacționează cotidian și direct în diferite situații de viață, și de *mediul distal*, alcătuit din lucruri și obiecte îndepărtate în spațiu și timp de individ: Internetul, mass-media etc. Referindu-se la termenii „mediu” și „ambianță”, John Dewey (1972) precizează că aceștia înseamnă ceva mai mult decât lucrurile care îi înconjoară pe indivizi. Ele înseamnă continuitatea specifică a lucrurilor din jur împreună cu propriile lor tendințe active. O faptură neînsuflețită face parte, firește, în permanență din mediul său, însă evenimentele care au loc nu constituie un mediu decât în sens metaforic, întrucât niciun element anorganic nu poate fi receptiv la influențele exercitate asupra sa. Pe de altă parte, unele lucruri, deși îndepărtate în timp și în spațiu de o anumită ființă vie, în special de o anumită ființă umană, pot forma mediul acesteia în mod mai real chiar decât unele din lucrurile care sunt aproape de ea. Lucrurile care determină schimbări la om constituie adevăratul său mediu. Așadar, este importantă nu atât prezența factorilor de mediu, cât modul în care ființa umană reacționează la factorii de mediu, la evenimente, prin modalități de răspuns și prin acțiuni specifice, configurându-și experiențele. Acestea sunt continue deoarece interacțiunea ființei vii și a condițiilor mediului înconjurător este implicată în însuși procesul vieții. Interacțiunea și continuitatea reprezintă în concepția lui Dewey cele două caracteristici ale experienței, ele constituind aspectul longitudinal al acesteia.

Acțiunea factorilor de mediu este și ea aleatorie, probabilistică, deci poate sprijini procesul de dezvoltare a personalității umane (cazurile în care mediul este favorabil dezvoltării) sau o poate obstacola (cazurile în care mediul este nefavorabil dezvoltării).

Există studii care își propun cuantificarea interrelațiilor ereditate-mediu, consacându-se chiar o noțiune statistică de estimare a varianței unei caracteristici care poate fi atribuită eredității, numită *eritabilitate* (M. Roth-Szamoskozi, 1998, pp. 21-28). Eritabilitatea se definește ca fiind totalitatea varianței fenotipice care se datorează variației aditive genetice.

Într-un grup varianța fenotipică a unei trăsături este dată de varianța datorată efectului mediului și de cea datorată genotipului. Plomin (1994) consideră că, deși efectele mediului și ale genelor sunt greu de evaluat separat, diferențierea lor este importantă, dată fiind interacțiunea lor. Scarr (1998) și Plomin (1994) (apud M. Roth-Szamoskozi, 1998) deosebesc următoarele tipuri de interacțiuni ereditate-mediu:

- *Interacțiunea pasivă*, datorată faptului că ereditatea și mediul sunt comune pentru copii și membrii familiei lor. Prin interacțiune pasivă, copiii moștenesc în mod pasiv genele părinților și sunt influențați în dezvoltarea lor de mediul corelat cu tendințele lor genetice.

Spre exemplu, este foarte probabil ca un copil înzestrat cu o anumită aptitudine artistică să aibă părinți cu același talent, care le transmit copiilor baza genetică, dar, totodată, le asigură un mediu prielnic care să permită dezvoltarea aptitudinii lor.

- *Interacțiunea reactivă* se referă la experiențele de viață pe care copilul le resimte în modalități specifice, personalizate (în comparație cu alți copii asupra cărora mediul acționează în același fel), ca urmare a caracteristicilor sale specifice fundamentate genetic.

Spre exemplu, un copil înzestrat cu o memorie bună va putea reține mai ușor o poezie, nume, denumiri, date istorice etc.

- *Interacțiunea evocativă* se referă la acțiunile mediului determinate de caracteristicile și de potențialul copilului.

Spre exemplu, un copil cu aptitudini motrice se afirmă în propriul lui mediu în domeniul sportiv și, în consecință, poate fi selecționat în cadrul instituției de învățământ în clase speciale, urmând să li se ofere programe educaționale diferențiate și personalizate.

- *Corelația proactivă* dintre ereditate și mediu apare atunci când indivizii înșiși își creează medii care să corespundă tendințelor lor genetice și valorificării potențialului lor.

Spre exemplu, chiar dacă instituțiile sau persoanele nu fac nimic pentru copiii cu aptitudini motrice, aceștia își pot dezvolta aptitudinile construindu-și contexte favorabile exersării lor.

4. Educația – factor determinant al dezvoltării personalității

Întrucât influențele eredității și ale mediului asupra procesului dezvoltării personalității umane sunt aleatorii, probabilistice, societatea a elaborat un mecanism de creștere a controlului asupra dezvoltării ontogenetice, denumit generic *educație*. Din perspectivă pragmatică, educația presupune identificarea predispozițiilor native, a potențialităților genetice ale individului și organizarea și dirijarea influențelor medelatoare ale mediului socio-uman asupra individului. Ea are rol de mediator, de interfață între individ și mediul său înconjurător, precum și rol de factor de armonizare a interacțiunii dintre ereditate și mediu.

Educația este o formă deliberată, organizată, sistematică și continuă de formare și modelare a personalității umane, conferindu-i omului o a doua „natură” – cea axiologică, strâns legată de dimensiunea socială și culturală a matricei sale existențiale. Prin intermediul „naturii” axiologice, individul își extinde existența dincolo de limitele biologice, devenind *personalitate*. Personalitatea este individualitatea recunoscută și confirmată de comunitatea socială în interiorul căreia trăiește pentru a-i îmbogăți și multiplica valorile.

Educația este ghidată de o serie de politici educaționale, de modele, strategii, metode și procedee, ea acționând convergent ca o activitate anticipată, coerentă și specializată, realizată în conformitate cu finalități bine delimitate. Scopul educației este acela de a forma și modela personalități umane, generații, în concordanță cu idealul societății promovat într-o perioadă istorică. Educația nu presupune influențe oarecare, nedirijate și nearticulate, ci, dimpotrivă, reprezintă un proces dirijat spre un anumit scop bine delimitat, o activitate conștientă și finalistă, orientată de valorile și exigențele impuse de societate. Spre deosebire de ereditate, care este o dimensiune implicită a dezvoltării, și spre deosebire de mediu,

care constituie sursa obiectivă din care se extrage substanța dezvoltării, educația își propune intenționat să aleagă argumentat și să configureze cu precizie perspectiva impusă dezvoltării.

Orice trăsătură psihică este o unitate a interacțiunii dintre factorul genetic și cel de mediu. Factorul genetic se află într-o stare potențială, dar sub influența factorului de mediu se transformă într-o stare manifestă, devenind fenomen psihic care va depinde atât de direcția imprimată de factorul ereditar, cât și de forța declanșatoare a factorului de mediu. Rolul educației este acela de a stimula potențialul ereditar, de a acționa asupra tuturor componentelor ce vor alcătui personalitatea, de a interveni în ameliorarea condițiilor de mediu, în anihilarea unor influențe negative exercitate din partea unui mediu nefavorabil și în crearea unui climat educațional favorabil, cu multiple influențe educative benefice asupra personalității. Fiecare dintre cei trei factori are rolul său specific, dezvoltarea nefiind posibilă fără acțiunea unuia sau altuia; ereditatea este premisa, „temelia”, „fundamentul” edificiului, mediul este cadrul, iar educația este liantul care corelează acțiunile celorlalți doi factori, deținând rolul conducător în formarea personalității umane.

5. Curente/teorii referitoare la dezvoltarea personalității

În teoretizarea modului de dezvoltare a personalității umane au existat trei curente/teorii:

1. **Teoriile ereditariste (ineiste)** – susțineau că rolul fundamental îl joacă factorii ereditari care prestabilesc dezvoltarea psihică a omului și că, pe lângă ereditatea biologică, există și o ereditate psihologică, ce nu poate fi depășită de influențele externe. O astfel de concepție s-a concretizat în teorii cum sunt: teoria „criminalului înăscut” a lui Lombroso, conform căreia viitorii criminali pot fi recunoscuți încă de la naștere datorită unei anumite conformații a feței; teoria lui Freud, conform căreia în formarea și dezvoltarea trăsăturilor de personalitate rolul principal îl au instinctele moștenite care se manifestă în primii ani de viață; teoria „rasistă” este cea care împarte omenirea în rase superioare și inferioare, diferențele fiind date de factorii ereditari. Desigur, aceste teorii exagerează rolul eredității în detrimentul celorlalți doi factori – mediul și educația.
2. **Teoriile ambientaliste** absolutizează rolul factorilor socio-educaționali având la bază psihologia behavioristă, care susține că omul poate fi educat prin tehnici adecvate; teoria nu neagă total intervenția factorului ereditar, dar îl reduce la transmiterea caracteristicilor fizice ale individului.
3. **Teoria dublei (triplei) determinări** susține că dezvoltarea este generată de interacțiunea dintre ereditate și mediu și că educația nu

acționează izolat, ci prin interacțiunea factorilor ereditate-mediu. Așadar, în procesul dezvoltării personalității umane, acțiunea celor trei factori ereditate – mediu – educație este convergentă. Această teorie este susținută și astăzi de majoritatea specialiștilor, eliminându-se astfel unilateralitatea teoriilor anterioare și supralicitatea unuia sau altuia dintre factori.

6. Educabilitatea

Educabilitatea este un fenomen specific uman care desemnează posibilitatea individului de a fi receptiv la influențele modelatoare și la acțiunile educației. Este un fenomen specific uman și se corelează cu o poziție optimistă în ceea ce privește modelarea și dezvoltarea personalității umane, formarea omului și puterea educației.

Din punct de vedere genetic, prin educabilitate înțelegem disponibilizarea genotipului uman în favoarea formării fenotipice individuale și a cristalizării și modelării caracteristicilor individuale.

Din punct de vedere filosofic, prin educabilitate înțelegem libertatea individuală de a se forma și autoforma sub influența proceselor educaționale parcurse. Din punct de vedere pedagogic, prin educabilitate înțelegem ansamblul strategiilor, modelelor și posibilităților de a influența în mod pozitiv, favorabil, cu mijloace educative adecvate, formarea personalității fiecărui individ, de a genera acumulări progresive în diferite structuri de personalitate.

Există trei fundamente majore ale educabilității:

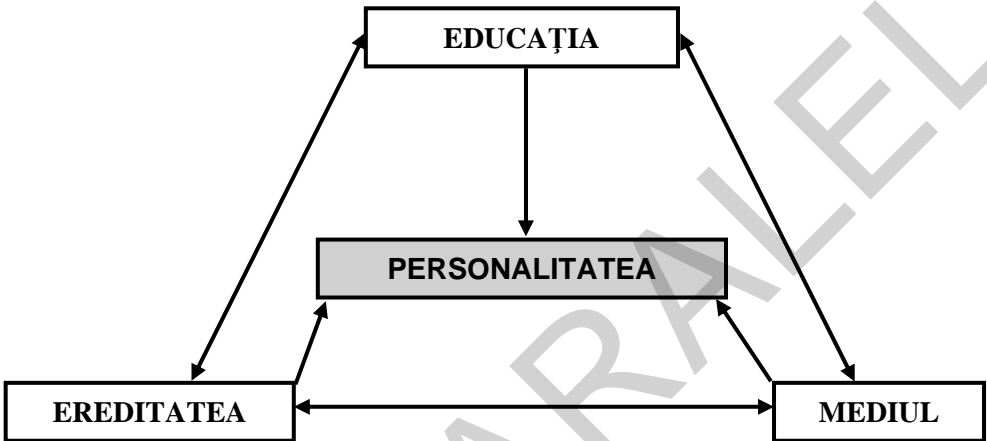
- 1) **baza biologică** – în cazul ființei umane vorbim de maturizarea anatomo-fiziologică care este lentă;
- 2) **baza psihologică** – în cazul ființei umane predomină conduita inteligentă asupra celei instinctuale;
- 3) **baza socio-culturală** – se referă la rolul integrării socio-culturalizării în ontogeneză (evoluția și dezvoltarea individului ca entitate particulară) și antropogeneză (procesul apariției și dezvoltării omului, a speciei umane).

Înțeleasă ca disponibilitate de răspuns a individului la provocările și stimulările mediului în care trăiește, educabilitatea reprezintă o premisă critică, piatra unghiulară a modelării personalității umane, a devenirii, perfecționării și autoperfecționării speciei umane.

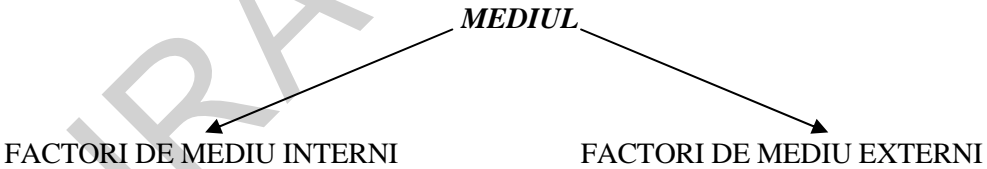
Amintim în acest context că optimismul pedagogic reprezintă încrederea în puterea educației și în capacitatea ființei umane de a se transforma prin intermediul educației. Pe lângă optimismul pedagogic, de-a lungul timpului s-au manifestat alte două concepții legate de problematica educabilității: scepticismul pedagogic și realismul pedagogic, teorii susținute prin aproximarea ponderii factorilor *ereditate*, *mediu* și *educație* în dezvoltarea personalității. (vezi „Esențializarea și explicitarea conținutului prin intermediul unor organizatori cognitivi/scheme”, figurile de la punctul c).

🔑 Esențializarea și explicitarea conținutului prin intermediul unor organizatori cognitivi/scheme:

a) Model grafic figurativ pentru ilustrarea relației educație-ereditate-mediu în dezvoltarea personalității

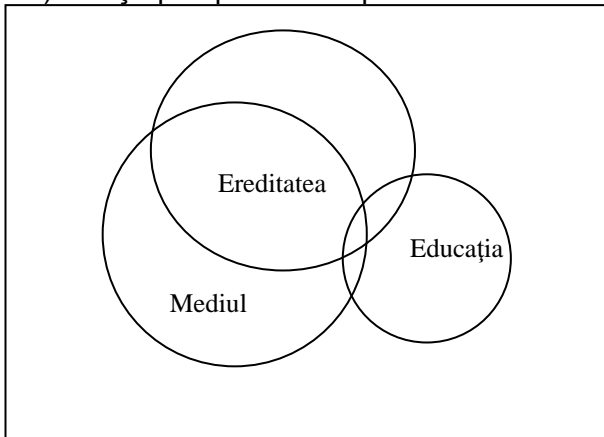

b) Taxonomia factorilor de mediu

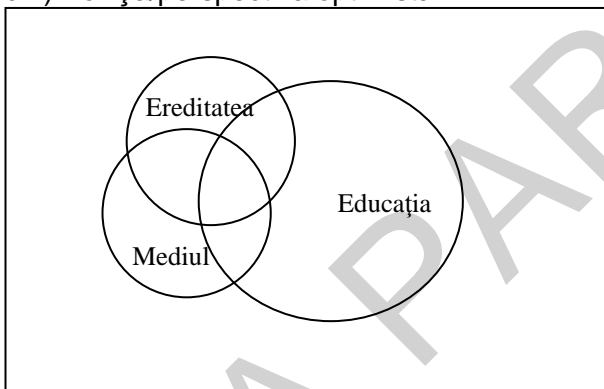

c) Poziții/perspective pedagogice în problema educabilității

c.1) Poziția/perspectiva sceptică

c.2) Poziția/perspectiva optimistă

c.3) Poziția/perspectiva realistă

